

XII. El cooperativisme agroecològic a Catalunya: canvi d'escala, sostenibilitat i reptes

Pati Homs, Adrià Martín, Gemma Flores-Pons, Annaïs Sastre
Aresta SCCL

En el territori català, una de les expressions més esteses i desenvolupades del moviment agroecològic han estat les xarxes d'aprovisionament configurades per projectes productius juntament amb les cooperatives o grups de consum agroecològic, amb les que s'estableixen acords de cooperació, compromís i reciprocitat. En aquest capítol, abordem breument el desenvolupament del cooperativisme agroecològic a Catalunya des dels seus inicis, la seva intersecció amb l'Economia Social i Solidària i recollim algunes de les experiències i principals canvis arran de la crisi de la COVID-19. Així mateix, senyalem algunes de les propostes col·lectives que estan afrontant el repte del canvi d'escala per tal de millorar la sostenibilitat d'aquestes xarxes en un context dominat per l'agroindústria.

El cooperativisme agroecològic

L'agroecologia i el cooperativisme agroecològic a Catalunya

L'agroecologia neix i s'estén a Amèrica Llatina cap als anys 70 i 80 a partir de la trobada de les pràctiques camperoles arrelades al territori i la perspectiva acadèmica d'autors com Stephen Gliessman o Miguel Altieri. En aquest sentit, l'agroecologia es considera alhora una disciplina científica, un moviment social i un conjunt de pràctiques camperoles respectuoses amb la vida (Sevilla-Guzmán i Woodgate, 2013).

El Movimiento Agroecológico de América Latina y el Caribe (MAELA)¹¹⁰, el Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra (MST)¹¹¹ i la Via Campesina¹¹² són alguns dels moviments camperols clau en el desenvolupament de l'agroecologia que reivindiquen la sobirania alimentària dels pobles i un model alimentari que sigui just socialment i ambiental.

Cap als anys 90, l'agroecologia arriba a l'estat espanyol gràcies a agents de l'àmbit acadèmic com ara investigadors de l'Institut de Sociologia i Estudios-Campesinos (ISEC) de la Universitat de Córdoba que desenvolupen la sociologia agroecològica i reformulen alguns dels supòsits i enfocaments sociològics del desenvolupament rural i agrícola d'aquella època (Altieri, 2015). En aquest mateix període, també trobem experiències des de la producció i el consum que proposen pràctiques productives, organitzatives i de funcionament transformadores.

L'agroecologia es desenvolupa creant discursos i pràctiques alternatives en un context dominat per l'agroindústria que d'ençà de l'anomenada Revolució Verda es va estendre arreu del planeta. La Revolució Verda va suposar una sèrie de canvis radicals en els sistemes de producció, distribució i consum d'aliments. Així, es va produir una forta industrialització de l'agricultura que va passar a dependre dels agroquímics, dels combustibles fòssils i d'altres inputs. A més, va suposar una mecanització i monetarització de l'activitat agrària provocant, en molts casos, el despoblament de les zones agràries i la transformació d'una agricultura de subsistència a una agricultura basada en la producció d'excedents alimentaris. L'agricultura agroindustrial és responsable d'una bona part de l'emissió de gasos hivernacle així com responsable de molts processos de desforestació i de pèrdua de la fertilitat de sòl. Aquest model de producció va lligat a un model de distribució globalitzat controlat per unes poques empreses transnacionals que decideixen què mengem, d'on

110. Per a més informació <http://maela-agroecologia.org/>

111. Per a més informació <https://mst.org.br/>

112. Per a més informació <https://viacampesina.org/es/>

ve el que mengem, els preus dels aliments, i, en definitiva, tots els aspectes lligats a la nostra alimentació. Ben al contrari, la perspectiva agroecològica inclou tots els agents clau a l'hora de decidir com volem alimentar-nos i té en compte tres dimensions íntimament interrelacionades: l'ecològica-productiva, la sociopolítica i la socioeconòmica i cultural. D'aquesta manera, el conjunt de teories i pràctiques agroecològiques aposta per un canvi global del sistema alimentari que inclou no només repensar l'àmbit de la producció sinó també com es comercialitzen i distribueixen els productes, l'àmbit del consum i la generació de residus.

En paraules d'Eduardo Sevilla-Guzman (2006), l'agroecologia és la “gestió ecològica dels recursos naturals a través de formes d'acció social col·lectiva que presenten alternatives a l'actual model de gestió industrial dels recursos naturals mitjançant propostes, sorgides del seu potencial endogen, que pretenen un desenvolupament alternatiu des dels àmbits de la producció i la circulació alternativa dels seus productes, intentant establir formes de producció i consum que contribueixin a encarar la crisi ecològica i social, i d'aquesta manera enfrontar-se al neoliberalisme i a la globalització econòmica”.

Tot i que anteriorment ja existien experiències de consum organitzat i producció ecològica al territori, els inicis de l'agroecologia a Catalunya se situen cap als anys 90, tot coincidint amb la introducció dels reglaments governamentals de certificació de l'agricultura ecològica. L'actual certificació per tercera part redueix l'agricultura ecològica a una agricultura sense productes químics de síntesi i deixa de banda les dimensions socials, econòmiques, polítiques i culturals dels sistemes alimentaris que són reivindicades amb fermesa des de l'agroecologia.

En el territori català, una de les expressions més desenvolupades del moviment agroecològic han estat les xarxes d'aprovisionament configurades per projectes productius juntament amb les cooperatives o grups de consum agroecològic, amb les que estableixen acords de compromís i reciprocitat en la producció i el consum alimentari. D'ençà de les primeres cooperatives de consum constituïdes als anys 80 com el Brot a Reus (1979), El Rec a Barcelona (1985) o el Rebost a Girona (1988), s'han multiplicat les experiències arreu. El 2016 a Catalunya es calcula que hi havia aproximadament uns 160 col·lectius encara que el cens és incomplet, ja que no es disposa d'un llistat actualitzat del nombre real de cooperatives i grups de consum al territori (Fernández i Miró, 2016). En l'àmbit de la producció destaquen projectes com el del Martí Rosell al Maresme (1982), Cal Valls (1979) o La Kosturica que van començar l'activitat productiva l'any 2000. Així mateix, també trobem processos d'articulació de la pagesia amb estructures formals com la cooperativa Hortec (1991) o bé amb xarxes menys formalitzades com ara La Xarxeta (Xarxa de Pagesos Agroecològics de Catalunya) (2007) o l'ADV Gent del Camp (2006).

Més enllà d'aquestes experiències col·lectives de producció i consum, amb les que decidim en la nostra quotidianitat alimentar-nos de productes de proximitat i respectuosos amb el medi ambient i les persones, el moviment agroecològic és molt divers i inclou també projectes que treballen en la dimensió

sociocultural i política de l'agroecologia. Per exemple, projectes de recuperació de varietats locals com Les Refardes, Esporus o la Carxa Catalana de Graners, revistes de divulgació com l'Agro-cultura i la revista Sobirania Alimentària o espais de recursos i recerca com l'Associació l'Era (Espai de Recursos Agroecològics), el postgrau en dinamització local agroecològica (coordinat per Arran de Terra, la Universitat Autònoma de Barcelona-UAB i l'Institut de Govern i Polítiques Públiques-IGOP) o la càtedra en agroecologia i sistemes alimentaris per la transformació social de la Universitat de Vic-UV. Des del moviment agroecològic també s'ha donat suport i s'ha participat d'altres lluites socials i en defensa del territori com l'oposició al transvasament de l'Ebre i la defensa de l'horta de València o s'han creat espais específics d'acció i d'incidència sociopolítica com la Plataforma Transgènics Fora! O Som lo que Sembrem que va impulsar una Iniciativa Legislativa Popular, tots dos espais amb l'objectiu d'aturar el cultiu i desenvolupament d'aliments transgènics en l'àmbit territorial català.

En aquest capítol, parlem de cooperativisme agroecològic per assenyalar totes aquelles experiències basades en pràctiques cooperatives que fan possible que decidim que volem alimentar-nos i desenvolupen mecanismes i estratègies per materialitzar la sobirania alimentària dels pobles. En concret, ens centrem en les xarxes d'aprovisionament mencionades anteriorment constituïdes per projectes productius (amb diferents formes jurídiques) i consumidores organitzades (en cooperatives, associacions o grups de consum sense forma jurídica) que estableixen relacions d'intercanvi i de reciprocitat entre elles.

Tal com vam plantejar a l'estudi publicat el 2017, "El canvi d'escala, un reulessiu per la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?", emprem el terme cooperativisme agroecològic per visibilitzar les dinàmiques d'intercooperació que han caracteritzat les relacions entre productores, entre consumidores i entre ambdós sectors. A més, parlar de cooperativisme agroecològic ens permet aprofundir en la intersecció entre l'agroecologia i el cooperativisme i possibilita construir nous imaginaris i recuperar referents passats com el cooperativisme d'inicis del segle XX (Dalmau i Miró, 2010) i referents presents com les aliances amb l'Economia Social i Solidària (ESS) (Hiero i Vidal, 2019).

El moviment agroecològic i el moviment cooperativista i de l'ESS han caminat simultàniament, comparteixen espais, persones, discursos, pràctiques, però no sempre s'han identificat prou com a agents aliats ni han nodrit amb prou intensitat els projectes que en participen (Martín et al, 2017).

En aquesta introducció també volem remarcar que és habitual emprar el terme cooperatives de consum agroecològic per referir-nos a col·lectius que no són exclusivament cooperatives en la seva fórmula jurídica, sinó també incloem associacions o bé col·lectius no constituïts legalment. La forma jurídica no fa necessàriament la cosa, igual que no tots els col·lectius desenvolupen de la mateixa manera ni amb la mateixa intensitat la cooperació social.

Per tots aquests motius, utilitzem el terme cooperativisme agroecològic que ens permet posar en el centre el fet cooperatiu i identificar-lo com un dels trets transversals amb altres sectors.

Les cooperatives i els grups de consum a Catalunya

Si ens fixem en l'evolució en el nombre de cooperatives i grups de consum ecològic a Catalunya, veiem com a principis del 2000 es comptabilitzen una dotzena de col·lectius mentre que en el 2010, les dades apuntaven a uns 123 que aglutinaven unes 4.000 unitats de consum¹¹³. En general, la distribució territorial de les cooperatives ha tendit a concentrar-se a la província de Barcelona on es troben prop del 82% de les experiències (FCCUC, 2010). Com dèiem prèviament, no tenim dades exactes del nombre de cooperatives però les darreres xifres assenyalen l'existència d'un 160, de les que més d'una seixantena es troben a la ciutat de Barcelona (Fernández i Miró, 2016; Espelt i Vega, 2018). Tanmateix, tenim constància que al llarg d'aquests darrers anys, se n'han seguit formant de noves arreu del territori.

El format més comú i que ha seguit un creixement exponencial del 2010 al 2015 ha estat el de col·lectius donats d'alta com a associació i configurats per entre 15 i 30 unitats de consum, amb una mitjana de 20-25 unitats. La majoria dels col·lectius no tenen botiga per a vendre a persones no sòcies i funcionen amb treball no remunerat dels membres. D'altra banda, s'ha tendit a no exigir la certificació oficial de producció agrària ecològica atorgada pel CCPAE a les productores amb les quals es manté una relació directa. En aquest sentit, moltes consumidores expliquen que prefereixen conèixer el projecte que hi ha al darrere dels productes que no pas el fet que tinguin el segell. L'organització del col·lectiu es basa en grups de treball o comissions i en assemblees que són els espais de presa de decisions.

En general, aquestes xarxes d'aprovisionament agroecològic no han optat per un creixement basat en augmentar la mida dels col·lectius o altres mecanismes més complexos per promoure un canvi d'escala sinó en la replicació dels col·lectius de mida petita. Els col·lectius amb mida reduïda s'han considerat els més adients per mantenir i assegurar una bona gestió i garantir la participació dins dels grups. Sovint la formació de nous col·lectius ha anat acompanyada per altres de més veterans, que han compartit la seva experiència i sovint també les seves llistes d'espera amb els grups de nova formació. A l'imaginari del cooperativisme agroecològic s'ha considerat la idea que aquests petits grups s'articularen entre ells tot estenent el cooperativisme agroecològic a més persones i territoris. Aquesta estratègia de creixement (replicació i articulació) ha permès un aprenentatge i un cert creixement del moviment, però alhora també presenta certes limitacions que explorem en aquest capítol així com plantejem altres formes organitzatives que avui en dia ja caminen per superar algunes d'aquestes limitacions.

113. Hem fet aquesta aproximació comptant que la mitjana d'unitats de consum a una cooperativa és d'un 32 unitats. Si comptem que cada unitat de consum està formada de mitjana per tres membres que mantenen entre elles vincles familiars, d'amistat o veïnatge, aquest model de consum involucrava a unes 12.000 persones.

El canvi d'escala, un revulsiu per la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic?

Algunes de les limitacions de les xarxes d'aprovisionament agroecològic es van posar sobre la taula amb més intensitat a partir del 2015 en un context en què apareixia una gran oferta de productes ecològics a través d'altres canals de comercialització que fins feia pocs anys no oferien aquests productes. En aquest sentit, destaca el sorgiment de moltes botigues especialitzades en alimentació ecològica, la presència de productes ecològics als supermercats i hipermercats, així com l'expansió de la venda online de productes ecològics. En aquest marc, un altre indicador que apareixia en els debats va ser l'estancament en el creixement de les cooperatives i grups de consum, que vivien una alta rotació de membres, la disminució o desaparició d'algunes llistes d'espera i la reducció de la mida o inclús tancament d'alguns col·lectius.

La reducció de membres en els col·lectius està estretament vinculada amb problemes com el preu del lloguer dels locals, la precarietat laboral de moltes de les consumidores, la dificultat en mantenir un alt grau d'implicació per part de les membres, els processos de gentrificació en determinats barris, la falta de forces en les comissions de treball i la manca d'estratègies per cooperar entre grups de consum i resoldre necessitats compartides, entre d'altres.

En aquell mateix moment, molts projectes productius agroecològics també tenien greus dificultats que afectaven la seva sostenibilitat. Aquest fet es manté en l'actualitat, on hi ha casos d'experiències productives que segueixen en marxa amb molts inconvenients i una gran precarietat econòmica i vital o que inclús han hagut de plegar. A més, els espais d'articulació del moviment agroecològic, com ara la Repera, Ecoconsum o la Xarxa Agroecològica de Catalunya han anat desapareixent al llarg del temps.

Tanmateix, també s'encetava un període amb molta sensibilitat social envers aquest tema, des d'algunes escoles i municipis també s'iniciava una aposta per aquest tipus d'alimentació i certes administracions públiques començaven a desenvolupar i consolidar polítiques públiques en aquest sentit.

A partir d'aquest moment d'inflexió es van anar obrint debats que han permès posar en comú determinades dificultats i reptes que fins aquell moment sovint s'havien viscut com quelcom particular de cada col·lectiu, però que, de fet, travessen la sostenibilitat del model predominant d'aquestes xarxes d'aprovisionament. En concret, un dels temes que ha resorgit amb més força és la qüestió de la mida i l'escala del cooperativisme agroecològic.

El canvi d'escala: Reptes i necessitats del cooperativisme agroecològic

L'autogestió, la relació directa i les cures a debat

En aquest apartat presentem algunes de les característiques del format preponderant de cooperatives i grups de consum que dificulten el canvi d'escala i que plantegen determinats reptes a la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic.

Moltes de les cooperatives i grups de consum tenen com un dels pilars de la seva organització, l'autogestió. Ara bé, sovint l'autogestió s'ha entès i s'ha materialitzat d'una manera molt concreta. D'una banda, en la tasca obligatòria de preparació de cistelles setmanal seguint un calendari que reparteix aquesta tasca de forma equitativa entre tots els seus membres. D'altra banda, en la realització d'alguna altra tasca essencial pel funcionament del grup. Sovint, quan el grup és d'una mida superior a les 12-15 unitats de consum, es formen comissions o grups de treball que s'especialitzen en alguna àrea: tresoreria, administració, relacions internes i externes, compres, etc. Finalment, l'autogestió es concreta en la participació en les assemblees, els espais de decisió col·lectiva. Per tant, l'autogestió majoritàriament s'ha interpretat com l'organització i funcionament del col·lectiu basat en el treball no remunerat repartit de forma igualitària entre totes les membres i ha rebutjat sovint de forma explícita la remuneració de tasques i la professionalització de les mateixes.

Aquestes formes d'organització i funcionament han permès un procés d'aprenentatge individual i col·lectiu i, en molts casos, les cistellaires que van començar a formar part d'un grup per qüestions vinculades a la salut i la qualitat dels productes han acabat reformulant les seves motivacions en termes sociopolítics (Homs i Narotzky, 2019). Ara bé, en general, aquesta forma concreta de dur a terme l'autogestió no té en compte possibles desigualtats de partida entre els membres, com ara les diferències en la disponibilitat de temps, les tasques de cures, la participació en altres col·lectius, etc. fet que limita fortament sovint de forma implícita les persones que poden participar-hi.

Un segon pilar d'aquestes xarxes d'aprovisionament ha estat la relació directa entre les productores i les consumidores. Aquesta relació sense intermediaris, basada en la confiança i la transparència, ha permès que les consumidores coneguin millor la realitat de la pagesia i establir un cert grau de compromís en els volums de compra al llarg del temps. Tanmateix, aquesta relació directa també presenta dificultats per a les productores que han de mantenir una relació "personalitzada" amb les diferents cooperatives i grups de consum, tot augmentant considerablement les hores dedicades a la gestió de comandes i la seva distribució. En aquest sentit, s'observa que la relació directa es presenta com una alternativa a la presència d'intermediaris, que són rebutjats per ser agents que apliquen un marge de benefici, tot apujant el preu del producte per

a les consumidores o bé segregant una part del valor que correspon a les productores. No obstant això, observem com moltes de les cooperatives i grups de consum recorren a les distribuïdores per aconseguir determinats productes o aconseguir una diversitat de productes amb una sola comanda, simplificant la gestió (normalment producte sec, de comerç just o elaborats). D'altra banda, també algunes productores recorren a determinades empreses distribuïdores per completar la cistella amb més diversitat o per donar sortida a alguns dels seus productes. És a dir, encara que es rebutja la intermediació com una distribució no desitjable s'acaba recorrent a aquest servei en determinades situacions. A més, sovint la relació directa s'acaba traduint en un "conèixer" el projecte productiu fent alguna visita al camp o bé "coneixent" la pagesa el dia de repartiment de cistelles al local quan descarrega les verdures, o a través d'un correu electrònic o trucada en el moment de gestionar les incidències i els cobraments (Homs et al, 2020). En la majoria de casos, manca una reflexió sobre les condicions de producció del projecte productiu, que sovint són de precarietat. En aquest sentit, manca una co-responsabilització vers les condicions i els mitjans de producció per assegurar la sostenibilitat del sistema alimentari que entre totes estem construint.

Una altra limitació que s'observa en aquestes xarxes d'aprovisionament agroecològic conformades per grups i cooperatives de consum de mida petita és la dificultat d'incloure realitats i vides diverses, tant pel que fa a la disponibilitat de temps com per la capacitat adquisitiva de les persones. A més, la voluntat de mantenir una mida reduïda genera llistes d'espera a l'esguard que quedi alguna vacant en el col·lectiu. Aquesta situació contrasta amb el principi bàsic del cooperativisme de porta oberta i lliure adhesió. En aquest sentit, el cooperativisme d'inicis de segle albergava el desig de satisfer la necessitat de proveïment del màxim de persones possible així com generar espais comunitaris de transformació social en altres àmbits més enllà de l'alimentació.

Destaquem que aquesta dificultat d'incloure vides diverses s'agreuja en el cas de persones amb tasques reproductives. Els col·lectius no estan adaptats a la participació de persones amb dificultats d'implicació a causa del treball de cures. Pensem que és necessari incloure la perspectiva feminista en l'organització i funcionament d'aquests col·lectius i que es tingui en compte d'una forma transversal les cures.

Tots aquests aspectes obren un debat sobre la sostenibilitat dels grups i cooperatives de consum però que també repercuteixen de forma directa en la sostenibilitat social i econòmica de les productores i els seus projectes productius. La limitació de mida en grups i cooperatives de consum sovint suposa comandes de molt poc volum per a alguns productes fent que les despeses en transport, hores de repartiment i gestió no estiguin compensats per la pagesia i aquesta no estigui rebent un preu just per al seu producte contribuint a la seva precarització.

Escalant en l'agroecologia

Encara que des dels inicis els grups i cooperatives de consum han mostrat una certa diversitat pel que fa la mida, l'organització de les tasques, la remuneració i la professionalització d'aquestes tasques, l'exigència de participació, la relació i suport a la pagesia, la relació directa i ús d'empreses de distribució en els col·lectius, etc., observem com a partir del 2017 la diversitat d'experiències s'estén i apareixen algunes propostes que de forma explícita assumeixen el repte del canvi d'escala del cooperativisme agroecològic. En aquest sentit, són projectes que es plantegen els efectes i impactes de la seva mida, el suport i la co-responsabilització vers les productores i reconfiguren la seva estructura i funcionament per tal de buscar solucions a les dificultats que estan vivint així com per augmentar la seva capacitat d'incidència en la societat.

Al llarg d'aquests anys algunes iniciatives han augmentat de mida, altres han remunerat algunes tasques, s'han articulats entre elles per millorar el transport, s'han formalitzat com a cooperativa ja sigui de treball, consum o serveis i s'han creat centrals de compres i empreses de distribució agroecològica emmarcades en l'ESS.

Una de les iniciatives que s'ha anat embastant en diversos punts del territori són els supermercats cooperatius: Foodcoop (Barcelona), Supercoop (Manresa), l'Artuga (Olot) o La Feixa (Mataró). L'emergència d'aquests supermercats cooperatius s'inspira fortament en l'experiència novaiorquina recollida en el documental FoodCoop o d'altres com La Louve a París. Tanmateix, a Catalunya trobem cooperatives de consum històriques com les ja mencionades El Brot (Reus) o El Rebot (Girona), que des dels seus inicis ja tenien aquesta vocació i podem recuperar com a fonts d'inspiració locals, ja que són cooperatives de mida gran amb botiga oberta (també per a persones no sòcies) amb un llarg recorregut al territori.

Una altra línia de creixement la trobem en algunes associacions de consumidores amb un nombre elevat de persones sòcies com La Magrana Vallesana fundada el 2010 a Granollers i actualment amb 300 sòcies o altres de més recent formació com l'Esgarenca a Terrassa.

D'altra banda, al llarg d'aquests darrers anys observem com moltes cooperatives i grups de consum que s'havien mantingut voluntàriament amb una mida petita han obert el debat en els seus col·lectius i han decidit treure el límit màxim de membres que tenien estipulat o bé incrementar el nombre de sòcies fins a un nou màxim més elevat. És el cas de grups de consum autoorganitzats com Cardedeu Autosuficient o Les Garrofes del Vendrell.

També volem destacar La Bojoca com un exemple de creixement basat en l'articulació de diversos nuclis de consum situats a diferents municipis amb menor densitat de població. En aquest cas, els diversos nuclis comparteixen les despeses d'estructura, transport i gestió del projecte, que estan professionalitzades i que combinen amb una part de treball voluntari de les sòcies. Aquest model ha permès crear grups de consum viables en territoris rurals, on hi ha menys massa crítica, molt lligats al teixit comunitari de casals populars,

i facilitar l'accés al consum agroecològic a persones que ja participen d'altres col·lectius transformadors en altres àmbits, sense haver d'assumir moltes hores de treball per fer funcionar el grup de consum.

Les cooperatives de treball associat, com l'Economat Social, que incorporen la figura de sòcies treballadores així com la de sòcies col·laboradores amb diferents rols i participació en l'organització i funcionament de la cooperativa, també són un format de referència. En aquest cas, les persones consumidores són les sòcies col·laboradores de la cooperativa i a L'Economat Social són actualment 460.

Cal destacar l'articulació del petit comerç especialitzat en producte ecològic i dietètic que s'ha agrupat sota un mateix paraigües com la cooperativa de serveis Molsa que camina des del 2016. Aquesta iniciativa neix d'una experiència anterior que és la central de compres Bioconsum SL.

En l'àmbit de les plataformes online també hi trobem diversos projectes, com és el cas de katuma.org un projecte impulsat per la Cooperativa Coopdevs, que s'articula tot seguint els principis cooperatius, i, per tant, tant les cooperatives de consum, com les organitzacions de segon grau i les productores participen de la governança de la plataforma. A més, aquesta plataforma es basa en els comuns digitals i s'inserta en la infraestructura tecnològica de l'Open Food Network. En el darrer període marcat per la pandèmia de la Covid-19 han sorgit amb força altres plataformes online de venda i distribució d'aliments, tal com comentarem més endavant en aquest mateix capítol.

Un altre exemple singular és l'Associació Territori de Masies que conjuntament amb productores de la zona han impulsat el projecte Tasta Territori de Masies amb l'objectiu de fomentar la venda directa i els circuits curts de comercialització, tot acostant el producte local als visitants però també a la població de la zona.

En l'àmbit de la producció, cal destacar el paper que estan desenvolupant els obradors públics i els obradors compartits en diferents zones del territori que a més de ser espais amb l'objectiu de transformar productes del territori també actuen com a espais de trobada, d'aprenentatges i de dinamització de l'economia rural entre experiències afins.

A més, també s'ha obert el debat sobre la possibilitat d'impulsar, des d'una perspectiva agroecològica, el cooperativisme agrari, que ja compta amb una forta implantació territorial i estructures de producció, elaboració i distribució d'aliments consolidades a una major escala i que podria ser una peça clau de cara a la transició agroecològica.

L'estratègia de creixement basada en l'articulació d'experiències, que tan comuna havia estat en l'etapa dels 2000 als 2010 del moviment agroecològic (Coopes amb Gràcia, La Repera, Ecoconsum, La Xarxeta, ADV Gent del Camp etc.), també segueix sent una font d'inspiració tant des de l'àmbit del consum, com és el cas de La Coordinadora, sectorial de cooperatives de consum agroecològic en el sí de la Federació de Cooperatives de Consumidors i Usuaris de Catalunya (FCCUC), com des de l'àmbit de la producció amb exemples d'articulació com EcoMaresme o Fet a la Conca. I també productores que s'han

ajuntat per comercialitzar els seus productes amb o sense botiga: Mengem Bages, Mengem Osona, Mengem Garrigues o Mosaic de Secà.

Finalment, ressaltem el rol que estan jugant les iniciatives de distribució agroecològica de l'ESS, en alguns casos sense ànim de lucre. Aquests projectes comercialitzen el producte de la pagesia a preus justos, faciliten el transport i la logística tot agrupant comandes i ofereixen més diversitat de productes a les cooperatives i grups de consum. Encara que durant anys han arrossegat una mala imatge i han estat rebutjades amb més o menys força en els circuits agroecològics, ara estan agafant més força i esdevenint instruments necessaris per fer un canvi d'escala i facilitar la sostenibilitat del sector. En aquest context, existeixen iniciatives amb més o menys recorregut, com ara Mòn Verd, Frescoop, Queviure, Ecocentral i l'Enllaç Ebre.

Tots aquests projectes i iniciatives ens fan pensar que ens trobem en un moment molt viu i d'ebullició del cooperativisme agroecològic, que s'allunya del moment d'un cert estancament que vam recollir durant el treball de camp (2015-2016) de l'estudi mencionat anteriorment. Amb tot, pensem que cal explorar amb més profunditat aquesta diversitat d'iniciatives per tal d'aprofundir en les seves estructures organitzatives i de funcionament.

Nous i vells reptes i oportunitats del canvi d'escala

El canvi d'escala en el cooperativisme agroecològic obre i reprèn noves i velles oportunitats i reptes del moviment agroecològic.

D'una banda, les iniciatives recollides a l'apartat anterior faciliten la incorporació de més sòcies als col·lectius, flexibilitzen el grau i tipus de participació i donen més possibilitats per incorporar vides diverses. Així, en poden formar part persones amb diversa disponibilitat de temps i de responsabilitats en tasques de cures o que participen d'altres espais polítics. Alhora, l'augment del número de sòcies permet tenir més massa crítica per crear grups de treball i millorar la capacitat de funcionament, incidència i autofinançament. En general, són experiències que treballen amb volums de compra més grans, fet que pot arribar a repercutir en un abaratiment del cost del producte i, per tant, una major accessibilitat, sent aquest un dels objectius del cooperativisme de consum, així com millorar la sostenibilitat dels projectes productius. Els models que operen en una escala més gran acostumen a tenir persones treballadores amb remuneració i hi ha una certa professionalització en la realització de tasques, fet que repercuteix en una millora en la gestió, la possibilitat d'ampliar els horaris de recollida dels productes, així com descarregar a les productores de les tasques de gestió amb els grups i alleugerir la dedicació de temps a la distribució. També permet que les consumidores alliberin temps de tasques quotidianes del funcionament del col·lectiu i disposin de més temps per participar en altres activitats i potenciar el teixit comunitari.

No obstant això, aquesta escalabilitat també planteja nous reptes i debats en el sí de les organitzacions com ara en relació amb els models de governança i les pràctiques democràtiques. El fet d'augmentar la mida dels col·lectius pot

suposar que calgui repensar els models de presa de decisions per adaptar-los a la nova realitat. A més, el fet que hi hagi més membres també planteja el repte de tenir en compte més diversitat d'interessos, motivacions i valors. Molt relacionat amb el model de governança ens podem trobar que s'estableixin rols diferents més o menys especialitzats en els col·lectius; per exemple, en una cooperativa de treball hi ha sòcies que són treballadores i altres que no ho són. O bé la creació d'un consell rector o junta amb capacitat per prendre decisions de forma més àgil pot suposar diferències en la capacitat de participació entre les membres que hi formen part i les que no. També cal tenir en compte que en ampliar la complexitat de l'organització es pot produir una especialització en les tasques i més requisits tècnics per dur a terme determinades feines. En aquest sentit, també es reobre el debat sobre on ha de recaure el pes de la presa de decisions de les cooperatives. En el cas de les cooperatives de treball recau sobre les treballadores mentre que en les cooperatives de consum recau sobre les consumidores, amb diferents implicacions en els dos casos.

Finalment, apuntem un dels grans debats que des de fa anys està sobre la taula: el repte de mantenir els valors transformadors i preservar la politització dels col·lectius en el procés de salt d'escala. En aquest sentit, encara que la mateixa socialització del cooperativisme agroecològic a través d'un canvi d'escala és en si transformadora, és important que les estratègies d'escalabilitat també tinguin en compte mecanismes de participació i formes de governança que assegurin que aquestes xarxes d'aprovisionament agroecològic no perdin altres valors i pràctiques transformadores pel canvi social.

El canvi d'escala: una oportunitat per teixir aliances

En aquest apartat destaquem algunes de les possibilitats que obre el canvi d'escala del cooperativisme agroecològic en relació amb l'articulació amb altres agents. En concret ens referim a la trobada entre l'agroecologia i l'Economia Social i Solidària (ESS) i les possibles aliances amb les administracions públiques (AP).

Tot i que la relació entre l'ESS i el moviment agroecològic és evident, ja que comparteixen una gran nombre de pràctiques i valors, en general, han evolucionat en paral·lel i només recentment s'han anat enfortint les aliances com ara a través de la Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya (XES) i el mapa de l'ESS Pam a Pam. Aquest enfortiment de la vinculació el veiem reflectit en alguns esdeveniments dels darrers anys com és la celebració anual de la FESS Rural o la publicació de l'informe Sembrem transformació¹¹⁴. Així mateix, altres agents clau de l'ESS han anat integrant a la seva agenda la transició agroecològica, com per exemple: la Xarxa de Municipis per l'ESS (XMESS) que està treballant

114. Disponible a https://pamapam.org/wp-content/uploads/2020/01/Informe_ESS_agroecologia_2019.pdf

per concretar què poden aportar les locals i les organitzacions de l'ESS a les iniciatives agroecològiques; el suport que el Fons Cooperatiu per a l'Emergència Social i Sanitària va donar a iniciatives agroecològiques durant l'estat d'alarma; o la proposta de l'ESS d'un Pacte per una Economia per la vida que inclou en el seu sí la transició agroecològica i cap a la sobirania alimentària; entre d'altres.

Cada cop són més el nombre de cooperatives agroecològiques que formen part dels dos moviments. Darrerament, veiem com alguns dels projectes agroecològics de recent formació es concreten en la forma jurídica de cooperativa (SCCL) o bé alguns que volen consolidar-se també s'emparen en aquesta forma jurídica perquè és la que més encaixa amb els seus objectius, la seva estructura i el seu funcionament. En aquest sentit, trobem cooperatives agràries que agrupen diversos projectes productius com ara EcoMaresme o bé cooperatives de treball que es constitueixen com La Magalla, la Formatgeria Linens o MuxaKombutxa, entre d'altres. També trobem cooperatives de serveis que agrupen a productores com la mencionada Fet a la Conca o Mengem Osona, així com la cooperativa de plataforma referent al territori: Katuma. Finalment, també apareixen cooperatives rurals com ara Territori de Masies.

El fet de teixir aliances amb l'ESS pot facilitar el desenvolupament i consolidació del cooperativisme agroecològic, tot nodrint-se del bagatge i experiència de les entitats de l'ESS en diversos àmbits com ara la comunicació, la logística o el finançament. Així, en un context de canvi d'escala el coneixement de l'ESS pot ser essencial per assegurar que en el procés no es perdin els valors de transformació social. En aquest sentit, l'ESS disposa d'eines com ara el balanç social o els criteris de Pam a Pam que es poden utilitzar i adaptar per fer un seguiment dels projectes agroecològics. També trobem algunes experiències en l'àmbit del cooperativisme de consum com Som Energia, Som Connexió o Som Mobilitat que poden servir per plantejar el canvi d'escala en el consum agroecològic. En definitiva, l'aliança amb el món de l'ESS no només pot servir a prevenir la pèrdua del caràcter transformador en el canvi d'escala, sinó també que el pot potenciar.

D'altra banda, d'ençà el moviment del 15M que desborda les places de l'estat espanyol i també les de Catalunya el 2011, s'intensifica el qüestionament del sistema socioeconòmic capitalista i s'apunta a les cooperatives com a iniciatives socioeconòmiques que posen al centre les persones i no al capital i, en aquest sentit, poden ser eines alternatives al sistema imperant. A més, s'apunta a l'agroecologia com una proposta que permet una alimentació més justa i sostenible amb l'ambient i les persones i, en concret, els sistemes d'aprovisionament agroecològic com a xarxes autogestionades que permeten alimentar-nos al marge de l'agroindústria.

Posteriorment, s'han produït una sèrie de canvis polítics a l'administració que, amb més o menys intensitat, han facilitat l'expansió i el creixement del cooperativisme i l'ESS i també un model d'alimentació més sostenible amb les persones i l'entorn. Primer, el canvi en alguns governs municipals, com el de l'Ajuntament de Barcelona, ha potenciat l'ESS i l'agroecologia en l'àmbit local.

Segon, el canvi en la Direcció General d'Economia Social, Cooperativisme, Tercer sector i Autoempresa de la Generalitat de Catalunya a inicis del 2016 des d'on s'ha impulsat l'establiment i consolidació de la Xarxa d'Ateneus Cooperatius. Els Ateneus Cooperatius arrelats als diferents territoris acompanyen processos de formació, consolidació i intercooperació de projectes en el marc del cooperativisme i també de l'agroecologia. Aquest dispositiu territorialitzat a tota Catalunya ha permès que aquest servei d'acompanyament pugui arribar a les àrees rurals.

Tanmateix, des del sector productiu se segueixen acumulant les demandes a les AP perquè valorin aquestes xarxes alimentàries locals: donar un major suport en l'accés a la terra, regular i prohibir determinades pràctiques no sostenibles amb el medi ambient, promoure ajudes directes a la petita pagesia, fer compra pública de producte agroecològic, donar suport a la creació d'un sistema de distribució de producte agroecològic i posar en marxa més campanyes de comunicació i facilitar eines pedagògiques, entre d'altres.

Un nou sotrac al cooperativisme agroecològic: efectes i reptes durant la COVID-19

Al març 2020, la crisi sociosanitària originada per la COVID-19 impactà a diversos nivells en la nostra quotidianitat i també ho va fer en el sistema alimentari global i, en concret, en les xarxes alimentàries locals i al cooperativisme agroecològic. D'una banda, aquesta crisi ha facilitat la visibilització i el reconeixement de l'essencialitat de la pagesia i d'una alimentació sostenible en les nostres vides. Així, s'han activat campanyes de suport a la pagesia com #SOSCampesinado en l'àmbit estatal o #SOSPAGESIA en l'àmbit català, campanyes de difusió com #hofemagroecològic i campanyes per facilitar l'ajuda mútua entre els projectes agroecològics com ara #AbastimentAgroecològic. D'altra banda, els projectes de producció, distribució i consum agroecològic s'han hagut d'adaptar i reconfigurar davant el nou context que ha suposat nous reptes i oportunitats pel sector.

Durant l'estat d'alarma es van tancar diversos canals de venda directa i altres Circuits Curts de Comercialització (CCC), com ara els menjadors escolars, la restauració o els mercats de pagès. Això va impactar fortament en aquells projectes que distribuïen els productes per aquests canals. En aquest sentit, s'han reorganitzat alguns d'aquests canals de venda, s'han enxarxat projectes productius i de consum, s'han creat noves plataformes web i ha crescut la venda a domicili.

En relació amb el tancament dels mercats de pagès i fires i, en contrast amb la potenciació d'altres llocs de compra com els supermercats i els hipermercats durant el confinament, es reafirma el poder de la Gran Distribució (GD) en el sistema alimentari i la marginació dels espais de venda directa o de proximitat per part de les AP. El tancament de mercats no estava regulat pel govern central i van ser els ajuntaments que van dictaminar el seu tancament tot i que en una situació de crisi sanitària els mercats a l'aire lliure amb productes

frescos i saludables poden resultar molt més segurs per les consumidores que els supermercats o altres establiments tancats amb aliments processats i quí-lomètrics. Això posa en relleu el grau de desconeixement de les AP, les inèrcies creades per la GD i la voluntat política d'algunes AP d'afavorir un model o altre.

No obstant això, la GD també es va veure amenaçada en tant que les restriccions de mobilitat i el tancament de fronteres van afectar la mà d'obra al camp de la que n'és totalment dependent. En aquest context, diverses transnacionals del sector de la distribució van demanar ajuda als governs alarmant del perill de desabastiment alimentari a escala mundial¹¹⁵.

Una de les eines que es van desenvolupar durant el confinament va ser la venda online. Es van crear plataformes noves i es van potenciar les ja existents i sobretot després del confinament es va produir una allau de propostes d'apps, plataformes i marketplaces. La majoria d'aquestes noves plataformes però, no resolen, avui en dia, les dificultats logístiques dels sistemes d'aprovisionament agroecològic. Algunes d'aquestes iniciatives sí que estan tenint en compte les necessitats i particularitats de la gestió i la distribució dels productes i obren una via per resoldre dificultats clau d'aquestes xarxes d'aprovisionament, però estan en procés d'implementació i s'haurà de veure el seu recorregut.

Tal com vam detallar a l'informe redactat conjuntament amb altres entitats Xarxes alimentàries en temps de COVID-19 (2020), en general, durant els mesos de confinament, va augmentar la demanda de producte agroecològic fins a duplicar-se i triplicar-se en alguns casos, la qual cosa va suposar un augment de la facturació de molts projectes productius. Tanmateix, en general, els preus finals dels productes agroecològics no es van modificar a diferència dels canals convencionals on segons les dades de l'IPOD de la COAG es calcula una mitjana de pujada del 10% a les verdures i fins a un 50% en el cas de les fruites com la taronja durant els mesos de confinament¹¹⁶.

Així doncs, les productores han continuat amb el compromís de mantenir els preus estables al llarg de l'any i en molts casos no s'ha repercutit el sobrecost que han suposat les adaptacions a la nova situació com ara les despeses associades a la gestió i distribució de la venda a domicili. En altres projectes, ha augmentat la facturació però els costos de producció també ho han fet de forma directament proporcional. Es tracta de projectes amb una producció artesanal en els que un increment de la capacitat productiva implica més mà d'obra.

Finalment, aquest augment de la facturació es va aturar durant el mes de maig quan les vendes del producte agroecològic es van estabilitzar, en alguns

115. Harvey, F. «La carta de las multinacionales de la alimentación a los gobiernos: actúen ya o el mundo pasará hambre» El diario.es (9/4/2020). Disponible a: https://www.eldiario.es/internacional/theguardian/multinacionales-alimentacion-gobiernos-actuen-pasara_1_2265580.html

116. Índex de Preus en origen i destí dels aliments de l'organització agrària COAG. Disponible a: <http://coag.coag.org/post/ipod-indice-de-precios-en-origen-y-destino-de-los-alimentos-122677>

casos mantenint una part de l'augment de forma constant i en d'altres recuperant els valors habituals previs al període de confinament. Així, cal valorar profundament les inversions pel que fa a temps i recursos econòmics que s'han dedicat per millorar l'eficiència dels projectes durant el confinament tenint en compte que aquest augment s'ha mantingut relativament en el temps.

Tot i que hi ha hagut un augment de demanda durant la crisi de la COVID-19 en termes generals, algunes de les experiències productives no han pogut donar resposta a aquesta necessitat. En alguns casos per la limitació en la quantitat de producte disponible com ara en el sector de la fruita, els cereals i els llegums però també per limitacions en la mà d'obra especialment en l'àmbit de l'elaboració o la falta d'articulació i intercooperació amb altres projectes per resoldre les necessitats en la distribució dels productes.

Des del consum també s'han viscut algunes limitacions com ara el tancament de locals públics que habitualment eren els punts de recollida de les cistelles a la ciutat. Destaquem que aquelles experiències de consum organitzat amb persones assalariades o estructures organitzatives més formalitzades han augmentat el nombre de sòcies i cistelles d'una forma massiva durant la crisi socio sanitària. En canvi, els grups i cooperatives de consum de mida més petita i basats en el treball no remunerat han tingut més dificultats per adaptar-se a l'augment de demanda. En molts casos, aquest interès creixent per formar part del grup ha tendit a incorporar-se per vies informals com ara comprant a través d'altres unitats de consum que ja estaven a la cooperativa.

Tanmateix, s'observa com l'increment de demanda a través d'aquests canals de comercialització ha estat més estable que els que s'han detectat per les compres online i a domicili (Batalla et al. 2020) posant en relleu el compromís i co-responsabilització dels grups i cooperatives de consum amb les productores.

Finalment, també volem destacar l'aparició de nous grups de consum com ara la formació d'uns 7 nous grups de consum a través de la campanya de l'eix Pere IV "Ajudem el camp des del barri".

Algunes de les estratègies i mecanismes que han posat de manifest la seva importància durant la COVID-19 han estat la intercooperació entre els projectes agroecològics tant dins del mateix sector (productores, consumidores i distribuïdores) com intersectorialment. La COVID-19 també ha tornat a posar sobre la taula alguns dels reptes del cooperativisme agroecològic. D'una banda, l'escala i el paper de la distribució en aquestes xarxes d'aprovisionament. D'altra banda, el paper de les administracions públiques a l'hora de fomentar el producte agroecològic tant pel que fa a campanyes de comunicació i difusió com el seu rol en la compra pública, la cessió d'infraestructures o les ajudes directes als projectes.

Finalment, ressaltem com les mesures que s'han anat imposant durant la crisi estan pensades per les grans ciutats¹¹⁷ i asseguruen l'abastiment de la població a través de la GD però sense tenir en compte les realitats i economies locals de la pagesia i, en general, les del món rural, empitjorant els efectes de la crisi per la pèrdua de llocs de treball en els sistemes alimentaris locals, l'empitjorament de la salut de les persones i l'acumulació de capital per part de la GD.

Les xarxes alimentàries agroecològiques han mostrat durant la pandèmia una gran capacitat d'adaptació a la crisi. D'una banda, visibilitzant i denunciant problemes vinculats al sistema alimentari. D'altra banda, mostrant una capacitat d'incidència perquè es flexibilitzi o reguli tenint en compte les ruralitats. A més, s'han produït nombrosos casos de suport mutu i intercooperació que ha facilitat la superació de la crisi. Per exemple, durant la COVID-19 molts dels projectes d'horta han distribuït altres productes per solidaritat amb productores que han viscut fortes afectacions per la crisi sociosanitària.

Ara bé, la crisi sociosanitària també ha posat sobre la taula alguns dels aprenentatges i reptes que ha d'abordar el cooperativisme agroecològic, com ara: millorar l'estabilitat i la consolidació del consum, millorar la distribució de productes i la intercooperació entre productores en alguns sectors i articular estratègies per tal que l'augment i la intensitat del treball no recaigui en la vida de les productores durant els pics de demanda.

En aquest sentit, obrim la reflexió crítica sobre els elements que permeten la suposada major resiliència d'aquestes xarxes d'aprovisionament enfront d'altres vies d'abastiment i posem sobre la taula que cal una anàlisi profunda sobre aquesta capacitat més resilient d'adaptar-se i sobreviure a les crisis. En molts casos, la resiliència se sosté sobre la vida de les productores que s'adapten a les crisis incrementant la precarització de les condicions laborals i de les seves vides (Batalla et al, 2020; Homs, 2019).

La crisi de la COVID-19 també ens obliga a reprendre el debat sobre la distribució i la necessitat d'un sistema de distribució agroecològica que asseguri la justícia social i ambiental tant per consumidores com per productores. A més, la crisi també suscita la reflexió sobre la necessitat de tenir estratègies multi-canal i tenir preparades estructures sòlides online amb logística associada davant les incerteses del futur pròxim.

117. Durant l'estat d'alarma a Catalunya es va prohibir anar als horts particulars mostrant un cop més el desconeixement de la realitat rural. L'horta d'autoconsum alimenta a milers de persones arreu de Catalunya i proveeix d'aliments frescos i de temporada a la població. És molt més segur anar a l'hort, complint les mesures sanitàries preventives que acudir als supermercats, on s'apleguen moltes més persones en un espai tancat. Per a més informació es recomana llegir el comunicat col·lectiu on es demana al Departament d'Interior de la Generalitat la suspensió d'aquesta restricció.

Construint i reconstruint contrahegemonies en el sistema alimentari agroindustrial

El cooperativisme agroecològic està en un moment de creixement i consolidació de mesures i estratègies d'escalabilitat que ens planteja nous reptes i oportunitats. D'una banda, aquest canvi d'escala suposa una socialització de l'agroecologia i avançar cap a la sobirania alimentària dels pobles; un dels objectius clau del moviment. L'expansió dels sistemes d'aprovisionament agroecològic aporta majors beneficis ambientals i socials a més capes de la societat. A més, millora les vides de les productores que es descarreguen de part de la comercialització i distribució.

El canvi d'escala permet apropar-se a altres moviments com el de l'ESS i el cooperativisme de plataforma amb els que aprenem i compartim mecanismes i estratègies d'escalabilitat conjuntament. Així mateix, facilita que les AP fomentin el creixement i expansió dels projectes agroecològics amb vocació pública i de millora social. Encara que el recorregut de les propostes en aquesta direcció ja té força feina feta¹¹⁸ el pressupost dedicat a les polítiques públiques alimentàries que de forma transversal haurien de promoure una alimentació sana i saludable per a tota la població segueix sent ínfim en relació al gruix del pressupost dedicat al desenvolupament de l'agroindústria de forma directa o indirecta.

En aquest sentit, més enllà de les propostes que es puguin aportar des del mateix cooperativisme agroecològic i l'ESS, més recentment s'està obrint el debat sobre el paper de les AP, siguin en l'àmbit municipalista o més general, a l'hora de fomentar la transició agroecològica. Així doncs, cal plantejar-se quines capacitats tenen les diferents administracions en el context actual per facilitar processos de transició agroecològica, reorientar la producció i la distribució, fer possible l'accés als mitjans de producció, planificar estratègies públiques de transició o modificar normatives en favor d'aquesta. En aquest sentit, remarquem la importància que el moviment agroecològic s'articuli amb altres moviments i sigui capaç de liderar propostes i iniciatives i que les AP donin suport i facilitin els processos cap a la transició agroecològica, tot transversalitzant-la en les polítiques públiques.

Ara bé, el canvi d'escala també obre moltes preguntes i reflexions que cal compartir col·lectivament per tal de seguir avançant. D'una banda, no podem obviar que aquest canvi d'escala adreçat a assolir la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic es produeix en un context de mercat capitalista que

118. A tall d'exemple recollim algunes de les fites assolides en els darrers anys: *Mesures cap a la Sobirania Alimentària* del procés Aixequem la República, *Carta per una Sobirania Alimentària des dels nostres municipis* consensuada per entitats de l'ESS en el marc del I Congrés Internacional d'Economia Social i Solidària, *Mesures per construir Sobirania Alimentària a Barcelona* coordinat per Llaurent Barcelona i *15 mesures cap a l'ESS dels municipis* editat per la Xarxa d'Economia Solidària.

imposa la competència en el mercat i, per tant, ens preguntem si aquest model de creixement és una necessitat imposada pel sistema socioeconòmic hegemònic. D'altra banda, apareix la dificultat de com mantenir els valors polítics i transformadors de l'agroecologia en el marc d'un creixement i canvi d'escala. Quines són les formes d'organització i funcionament que assegurin la presa de decisions col·lectiva, horitzontal i participativa en els col·lectius?

Davant la diversitat de formats dels sistemes d'aprovisionament, podem pensar en una coexistència de la diversitat de models? Poden coexistir els projectes de mida petita amb altres experiències com els supermercats cooperatius? Creiem que cada iniciativa ha d'adaptar-se als seus objectius i necessitats, i cal treballar en com es poden establir relacions de suport mutu entre els diferents projectes tot establint una complementarietat entre aquests.

Els projectes que estan escalant encara no tenen prou recorregut per poder sistematitzar les limitacions que de ben segur ens acabarem trobant i haurem d'afrontar al llarg del camí, però algunes de les limitacions que han presentat les xarxes durant la crisi socio sanitària de la COVID-19 visibilitzen certes estratègies i mecanismes que han funcionat i d'altres que no.

L'actual sistema agroindustrial és insostenible ambientalment i socialment però no podem obviar els interessos econòmics que reporta per algunes empreses especialment de la GD que no estan disposades a disminuir la seva quota de beneficis. Les xarxes d'aprovisionament agroecològic són limitades en número i en la potència de transformació social, en tant que s'emmarquen en un context de mercat capitalista hegemònic que domina i imposa un model alimentari que destrueix la petita i mitjana pagesia, els ecosistemes i la nostra salut.

Per aquests motius, queda clar que construir uns sistemes d'aprovisionament alimentari agroecològics i que garanteixin la sobirania alimentària dels pobles és una necessitat social urgent. Així mateix, és una necessitat que s'atengui i que requereix aprofundir en les formes organitzatives i d'incidència política que permetin una transformació social a tots els nivells, tot afrontant els reptes que presenta canviar d'escala, sense perdre l'horitzó, i comptant amb tots els aprenentatges que els diferents moviments que conflueixen poden aportar.

Bibliografia

Altieri, M. (2015) Breve reseña sobre los orígenes y evolución de la Agroecología en América Latina. *Agroecología* 10 (2): 7-8.

Batalla, L., Corro, A., Hierro, A., Homs, P., Ravera, F., Rivera, M., i Sastre, A. (2020) Xarxes alimentàries locals en temps de COVID-19. Disponible a: https://aresta.coop/wp-content/uploads/2020/07/Xarxes-aliment%C3%A0ries-locales-COVID19_DEF.pdf

Dalmau, M. i Miró, I. (2010) *Les Cooperatives Obreres de Sants*. Barcelona: autogestió proletària en un barri de Barcelona. Barcelona: La Ciutat Invisible Edicions.

Espelt, R. i Vega, N. (2018) *Cooperativisme i agroecologia a Barcelona 25 anys: 1993-2018*. Barcelona: Comanegra.

FCCUC, Federació de Cooperatives de consumidors i usuaris (2010) *Els grups i les cooperatives de consum ecològic a Catalunya. Diagnosi de la situació i promoció del cooperativisme*.

Fernández, A. i Miró, I. (2016) *L'economia social i solidària a Barcelona*. Barcelona: La Ciutat Invisible SCCL i Comissionat d'Economia Cooperativa, Social i Solidària de l'Ajuntament de Barcelona. Disponible a: https://www.laciutatinvisible.coop/wp-content/uploads/2016/02/essb_def3.pdf

Hierro, A. i Vidal, D. (2019) *Sembrem Transformació. Un apropament des de l'economia solidària a l'actualitat del moviment agroecològic a Catalunya*. Barcelona: Pam a Pam. Disponible a: https://pamapam.org/wp-content/uploads/2020/01/Informe_ESS_agroecologia_2019.pdf

Homs, P., Flores-Pons, G. i Martín Mayor, A. (2020) En premsa *Sustainable lives and care: Agro-ecological cooperativism in Catalonia, Spain A: Food for Degrowth*. Nelson, A. i Edwards, F. (eds). Routledge (Environmental Humanities Series)

Homs, P. (2019). "(Des)encuentros entre las instituciones y la economía social y solidaria en Cataluña", a *Revista de Antropología Social* 28(2), 227-246. Disponible a: <https://revistas.ucm.es/index.php/RASO/article/view/65613/4564456552228>

Homs, P. i Narotzky, S. (2019) *Within and beyond the market system. A case of organic food cooperatives in Catalonia*. A: *Food Values in Europe: Economies, Ideologies, and Power in Practice*. Siniscalchi, V. i Harper, K (eds) 132-146 Bloomsbury

Martin A., Homs, P. i Flores-Pons G. (2017) *El canvi d'escala, un revulsiu per la sostenibilitat del cooperativisme agroecològic? L'Aresta*. Disponible a: https://aresta.coop/wp-content/uploads/2019/12/aresta_el-canvi-descala_un-revulsiu-per-a-la-sostenibilitat-del-cooperativisme-agroecolc3b2gic.pdf

Sevilla-Guzmán, E. (2006) *De la sociología rural a la agroecología*. Barcelona: Icaria.

Sevilla-Guzmán, E. i Woodgate, G. (2013) "Agroecología: fundamentos del pensamiento social agrario y teoría sociológica" *Agroecología* 8(2) pp: 27-34